

پژوهش‌ها در معمار اسلامی ۲۰

شماره شصت و دوم - ۱۳۹۷

فصلنامه علمی پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی
سال ششم - شماره سوم - پائیز ۱۳۹۷

- تجلی عالم مثال در طراحی فضای شهری، سیری از خیال تا واقعیت: مورد پژوهی: میدان قبله شهر مشهد مقدس
سید عبدالهادی دانشپور / زهرا غفاری آذر / فاطمه درستی
- ارزیابی مفاهیم اسلامی طراحی مسکن، با هدف بازآفرینی در مسکن معاصر
رضا حسین پور / آریتا بلالی اسکویی / محمدعلی کی‌نژاد
- بازساخت مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی اسلامی: مورد پژوهی: مسجد نصیرالملک و مسجد جامع عتیق شیراز
علی‌رضا صادقی / مهدی خاکزند / امید باقرزاده
- بررسی تطبیقی تعامل کودک با محیط شهری از منظر اندیشه‌ی اسلامی و غربی
مرتضی میرغلامی / مینو قره‌بگلو / پریا پارسا
- آسیب‌شناسی پروژه‌ی مسکن مهر با توجه به آموزه‌های شهرسازی الگوی بومی سکونت (مورد مطالعاتی: بندر خمیر)
محمد صالح شکوهی بیدهندی / علی سبحانی / سپهر ژند
- گونه‌شناسی دیوارهای هو در معماری ایرانی
ترگس کریمی / رضا ایوبی / داریوش حیدری
- شاخص‌سازی قناعت در معماری
محمد مهوش / مهدی سعدوندی

پژوهش‌های معماری اسلامی

شماره شایا: X - ۹۷ - ۳۳۸۷

فصلنامه علمی - پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی
سال ششم - شماره سوم - پائیز ۱۳۹۷

مدیر مسئول: معاونت پژوهشی دانشگاه علم و صنعت ایران

سر دبیر: دکتر محسن فیضی

مدیر داخلی: دکتر فاطمه مهدیزاده سراج

ویراستار ادبی فارسی: سارا متولی

کارشناس مجله: امیرحسین یوسفی - زهرا کاشانی دوست

ویراستار انگلیسی: محمد رضا عطایی همدانی

هیأت تحریریه:

دکتر سید غلامرضا اسلامی: دانشیار دانشگاه تهران

دکتر حسن بلخاری: استاد دانشگاه تهران

دکتر مصطفی بهزادفر: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد رضا پور جعفر: استاد دانشگاه تربیت مدرس

دکتر مهدی حمزه نژاد: استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر اسماعیل شیعه: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر منوچهر طیبیان: استاد دانشگاه تهران

دکتر حمید ماجدی: استاد واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر اصغر محمد مرادی: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر غلامحسین معماریان: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر فاطمه مهدیزاده سراج: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

مهندس عبدالحمید نقره کار: دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد تقی زاده: استادیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر علی یاران: استاد وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

طراح جلد و صفحه آرا: امیرحسین یوسفی

قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال

لیست داوران این شماره:

- دکتر احد نژاد ابراهیمی (استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز)
- دکتر سعید نوروزیان ملکی (استادیار دانشگاه شهید بهشتی)
- دکتر علی اسدیور (استادیار دانشگاه هنر شیراز)
- مهندس عبدالحمید نقره کار (دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران)
- دکتر سمانه تقدیر (استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران)
- دکتر رضا خیزالدین (دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران)
- دکتر مریم روستا (استادیار دانشگاه شیراز)
- دکتر جعفر طاهری: استادیار دانشگاه فردوسی مشهد
- دکتر شهریار ناسخیان (استادیار دانشگاه هنر اصفهان)
- دکتر محمدباقر کبیر صابر (استادیار دانشگاه تهران)
- دکتر پریسا هاشم پور (استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز)
- دکتر محمدرضا عطایی همدانی (استادیار دانشگاه آزاد)
- دکتر سعیدعلی تاجر (استادیار دانشگاه بوعلی همدان)

نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی بر اساس مجوز کمیسیون نشریات وزارت علوم تحقیقات و فناوری به شماره ۱۳۷۲۰۶/۱۸/۳ مورخ ۹۳/۷/۲۸ از شماره نخست دارای اعتبار علمی پژوهشی می باشد.

این مجله در پایگاه‌های (SID) و (ISC) نمایه می شود.

مقالات مندرج در این مجله، الزاماً بیانگر نقطه نظرات «پژوهش‌های معماری اسلامی» و «قطب علمی معماری اسلامی» نمی باشد و نویسندگان محترم، مسئول مقالات خود هستند.

نشانی دفتر مجله: دانشگاه علم و صنعت ایران / قطب علمی معماری اسلامی / کد پستی ۱۶۸۴۶۱۳۱۱۴ / تلفن مستقیم: ۰۲۱-۷۷۴۹۱۲۴۳

نشانی راینامه: jria@iust.ac.ir / نشانی وب: <http://iust.ac.ir/jria>

شاخص سازی قناعت در معماری*

محمد مهوش*

دانشجوی دکترای معماری اسلامی، دانشگاه هنر اصفهان

مهدی سعدوندی**

استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان (نویسنده ی مسئول)

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۰۶/۲۹ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۷/۰۸/۱۶

چکیده:

آموزه های اخلاقی بخش مهمی از تعالیم دین اسلام است و مفاهیم اخلاقی در زمره ی مفاهیم انتزاعی قرار دارند که توسط افراد مختلف معانی گوناگونی می یابند؛ و در صورتی که تعبیر واحد و روشنی از آن ها وجود نداشته باشد؛ هرکس به تعبیر و سلیقه ی خود آن ها را در معماری متجلی ساخته و به تشبیه آراء خواهد انجامید. پژوهش حاضر، به این مسأله پرداخته است که چگونه یک ارزش پذیرفته شده در اسلام (قناعت)، قابل سنجش در معماری خواهد بود تا بتوان وضعیت موجود آن را ارزیابی، آینده ی آن را پیش بینی؛ و برای دستیابی به آن برنامه ریزی کرد. روش پیشنهادی، شاخص سازی مفاهیم اخلاقی و شامل مراحل ذیل است. ابتدا باید تعریف اسمی مفهوم صورت گیرد و تعاریف مورد نظر انتخاب گردند؛ سپس ابعاد معماری مشخص گردند؛ در مرحله ی بعد باید معیارهای معماری بر اساس مفهوم اسلامی مورد نظر شناسایی شوند؛ سپس معرف ها تعیین می گردند و در نهایت گویه ها تعیین شده و مفاهیم، ابعاد، معیارها، معرف ها و گویه ها (با استفاده روش دلفی و فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)) وزن دهی می شوند و وزن نهایی هر گویه (پرسش) تعیین می گردد. اثبات کارایی روش فوق با انجام فرآیند شاخص سازی در خصوص قناعت صورت پذیرفته است و بدین ترتیب پرسش نامه ای با ۲۱۶ گویه حاصل شد که با پاسخ دادن به آن می توان دریافت در اثر مورد نظر تا چه میزان مفهوم قناعت تجلی یافته است و برای دستیابی به معماری قانعانه چه نکاتی را باید مد نظر قرار داد. البته با توجه به استقرایی بودن روش، بدیهی است دسترسی به هدف نسبی است و ادعایی بر جامعیت و تأمیت روش وجود ندارد. روش مورد استفاده در این تحقیق ترکیبی از روش های کیفی و کمی است. گردآوری داده ها در بخش کیفی، به روش کتابخانه ای (گردآوری داده های اسنادی موجود) و میدانی (مصاحبه، پرسش نامه) و در بخش کمی، به روش میدانی (پرسش نامه) است. در تجزیه و تحلیل داده ها در بخش کیفی از روش معناشناسی و استدلال منطقی و در بخش کمی از روش دلفی و تحلیل سلسله مراتبی استفاده شده است. نتایج شاخص سازی قناعت نشان می دهد در میان ابعاد معماری، افراد مؤثر و در میان افراد مؤثر، معمار بیشترین نقش را در دستیابی به معماری قانعانه دارا هستند و پرسش های مرتبط با معرف های تطابق اثر معماری با شکل زندگی کاربران، شناخت افراد مؤثر از محیط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، احترام به طبیعت در فرآیند معماری، شناخت معمار از محیط کالبدی، جغرافیایی و اقلیمی و پرهیز از تفاخر اقتصادی در اثر از مهمترین گویه ها در تحقق معماری قانعانه هستند.

واژه های کلیدی: معماری، شاخص سازی، قناعت، معناشناسی، تحلیل سلسله مراتبی.

* این مقاله برگرفته از رساله ی دکترای معماری با عنوان «شاخص سازی مفاهیم اسلامی در معماری اسلامی، مطالعه ی موردی: قناعت» است که با راهنمایی آقایان دکتر مهدی سعدوندی و دکتر مهدی حجت در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اصفهان انجام پذیرفته است.

مقدمه

محیط به عنوان ظرف زندگی انسان تحت تأثیر اندیشه‌های معمار (و سایر افراد مؤثر) به صورت خودآگاه و یا ناخودآگاه شکل می‌گیرد و نمایانگر ارزش‌ها و پیش‌فرض‌های آنان است. انسان بر پایه‌ی جهان‌بینی، ارزش‌ها و فلسفه‌ی زندگی خود بر محیط تأثیر می‌گذارد و محیط زندگی انسان نیز بر رفتار و اندیشه‌های انسان مؤثر است؛ و این تأثیر و تأثر توسط صاحب‌نظران متعددی مورد تأیید قرار گرفته است. به بیان دیگر در واقع از یک طرف تأثیر فرهنگ، جهان‌بینی و تفکر انسان و جامعه بر شکل‌گیری محیط، موضوعی است که تقریباً هیچ منکری نداشته؛ و تنها اختلاف در میزان شدت و ضعف تأثیر آن‌ها است. انسان، بر اساس باورها و آیین و جهان‌بینی و فرهنگ خویش محیط را می‌سازد تا نمایانگر اصول و ارزش‌هایش بوده و او را در جهت وصول به آن‌ها یاری نماید (نقی‌زاده، ۱۳۸۱). و از طرف دیگر، محیط نیز بر انسان تأثیرگذار است و معماری نیز می‌تواند بر زندگی انسان تأثیرگذار باشد و به بیان دیگر محیط زندگی انسان (ظرف)، بر مظهر خود (زندگی انسان) مؤثر است و مطلوب است محیط زندگی انسان مسلمان متناسب با آموزه‌های دینی باشد. اما آموزه‌های دینی، به خصوص آموزه‌های اخلاقی غالباً در قالب مفاهیم انتزاعی نمود می‌یابند که توسط افراد مختلف معانی و تعابیر مختلفی می‌یابند و هرکس به ظن خود آن‌ها را در معماری متجلی ساخته و می‌سازد و بدین ترتیب دچار نسبیت در شناخت خواهد شد و نمی‌توان به طور قطعی به آن مفاهیم استناد کرد. به عبارت دیگر، اگر مفاهیم، معنای ثابتی نداشته باشند هرکس آن را به دلخواه خود تعریف می‌کند؛ در نتیجه مفاهیم غیرقابل‌سنجش و غیرقابل استفاده خواهند شد. لذا سؤال اصلی در اینجا مطرح می‌شود که به چه روشی می‌توان مفاهیم اسلامی در معماری را سنجد؟ شاخص‌سازی به منظور سنجش مفاهیم در علوم اجتماعی سابقه‌ی طولانی دارد و به نظر می‌رسد با بهره‌گیری از این روش بتوان به سنجش مفاهیم اسلامی در معماری نیز پرداخت. البته قابل ذکر است کاربرد روش شاخص‌سازی به معنای وفاداری به پارادایمی که این

روش در آن مطرح می‌شود و پیروی مطلق از آن روش نیست؛ بلکه از حیث منطقی بودن این روش، فرآیند آن با تغییراتی در شناخت مفاهیم انتزاعی در معماری مورد استفاده قرار می‌گیرد.

این پژوهش با بهره‌گیری از روش شاخص‌سازی در پی سنجش قناعت به عنوان یکی از ارزش‌های اخلاقی و آموزه‌های اسلامی در معماری می‌باشد.

قناعت در فرهنگ ایرانیان، فارغ از هر عصر و دوره‌ای، مفهومی ارزشمند بوده و فرد قانع همواره مورد ستایش بوده است. در اسلام نیز، این ویژگی اخلاقی به شدت مورد توصیه بوده است تا بدان جا که در سؤال از حضرت علی(ع) معنای حیاه طیبه پرسیده شد و ایشان فرمودند: قناعت است. در تأویل آیه‌ی «لَیْرِزْنَہُمْ اللّٰهُ رِزْقًا حَسَنًا: خداوند روزی نیکویی به ایشان خواهد داد (حج: ۵۷)» آمده که مراد قناعت است؛ زیرا قناعت یعنی خشنودی نفس به آنچه به او داده شده؛ اگرچه بسیار اندک باشد (دیلمی ۱۳۷۶، ج ۱، ۳۱۰).

از سوی دیگر، قناعت در معماری سنتی ایران نیز نقش و جایگاهی ویژه داشته است: نقی‌زاده (۱۳۷۹) قناعت را یکی از اصول و مبانی معماری سنتی ایران برمی‌شمارد. از نظر وی، قناعت به عنوان یکی از عوامل فرهنگی معماری ایرانی چون صفتی مطرح است و علاوه بر آنکه زمینه‌ساز استفاده‌ی بهینه از مواهب طبیعی و اجتناب از اسراف و تبذیر است؛ زمینه‌ساز عزت انسان نیز هست. نژادابراهیمی و فرشچیان (۱۳۹۳) در «رابطه اخلاق و فناوری در معماری برای جامعه اسلامی»، قناعت را یکی از مؤلفه‌های اخلاق برای زندگی در جامعه‌ی اسلامی معرفی کرده‌اند؛ و طاهباز (۱۳۸۳) نیز رعایت قناعت را یکی از دلایل ده‌گانه‌ی قداست معماری اسلامی می‌داند که خاصیت فرازمانی و فرامکانی به معماری اسلامی ایران داده است.

مطلبی دیگری که بر اهمیت پرداختن به مفهوم قناعت می‌افزاید؛ هم‌سویی بین هدف و معنای مسکن (به‌عنوان بخش مهمی در معماری) و ثمرات قناعت در رسیدن به «آرامش حقیقی» است. اعتقادات و باورهای دینی در رسیدن به آرامش قلبی در مسکن سنتی تأثیرگذار است

پرداخته است اما تفاوت این نوشتار سعی بر روشمند نمودن تجلی مفاهیم انتزاعی در معماری است به گونه‌ای برای سایر مفاهیم نیز قابلیت کاربرد داشته باشد.

«معماری قانعانه» (سعدوندی ۱۳۸۸) نیز در پی دستیابی به روش پیاده‌سازی مفهوم قناعت (یک مفهوم ذهنی و انتزاعی) در معماری (یک موضوع عینی) است. این پژوهش از نوع کیفی بوده و دارای مراحل اصلی کدگذاری باز، کدگذاری رشته‌ای و کدگذاری انتخابی است و در این مراحل قرابتی با نظریه‌ی زمینه‌ای دارد. این تحقیق به دنبال مصادیق قناعت در معماری نیست، چرا که معیاری برای تشخیص آن وجود نداشته است؛ لذا پژوهش بر پایه‌ی شناخت مفهوم قناعت صورت می‌پذیرد. ابتدا معانی اصلی مفهوم قناعت بر اساس منابع دینی و ادبی فارسی و عربی به دست می‌آیند (پر شدن ظرف، رضایت، اکتفا و پوشیدگی)؛ سپس جوهره‌ی مشترک آن معانی با مفاهیم متضاد، مفاهیم سازگار و مفاهیم ناسازگار استخراج می‌شوند. در مرحله‌ی بعد، تعاریف معماری ارائه شده و سه وجه متمایز معماری (افراد مؤثر، فرآیند خلق و اثر معماری) معرفی می‌شوند. سپس جوهره‌ها با سه وجه فوق مورد بررسی قرار گرفته و اصول معماری قانعانه متناسب با هر وجه حاصل می‌گردد. در مرحله‌ی بعد آن اصول غربالگری شده و در نهایت اصول معماری قانعانه تحت سه عنوان معماری طبیعی‌گرا، خردگرا و معناگرا تبیین می‌گردند. اما در این پژوهش نویسندگان درصد هستند معیارهای معماری قانعانه را ملموس‌تر ساخته و اهمیت هریک از معیارها را به منظور دسترسی به معماری قانعانه بررسی نمایند.

روش تحقیق

روش این تحقیق از نظر هدف، توسعه‌ای محسوب می‌شود و به سمت کاربرد فرآیند شاخص‌سازی که بخشی از تحقیق پیمایشی است در معماری پیش می‌رود. روش مورد استفاده در این تحقیق ترکیبی از روش‌های کیفی و کمی است. استخراج تعاریف قناعت، معیارهای معماری منتج از آن و معرف‌های قناعت در معماری در روش کیفی و تهیه‌ی پرسش‌نامه، تجزیه و تحلیل داده‌ها و وزن‌دهی به معرف‌های معماری قانعانه در روش کمی

و سکونت و مسکن یعنی به آرامش قلبی رسیدن. در نهج‌البلاغه نیز بین قناعت و آرامش همبستگی وجود دارد. قناعت آدمی را به داشته‌های خود خرسند می‌سازد و در نتیجه آرامش روانی بر وجودش حاکم می‌شود (کلاتتری و جنتی ۱۳۹۱).

در انجام این پژوهش، ابتدا به اختصار تعریفی از شاخص‌سازی و فرآیند آن ارائه می‌گردد و سپس به شاخص‌سازی مفهوم قناعت در معماری پرداخته می‌شود.

پیشینه‌ی پژوهش

بررسی پیشینه در سه بخش قابل انجام است. در بخش اول، منابعی مانند آثار تربیتی و روان‌شناختی قناعت (میراکبری ۱۳۸۹)، فرهنگ زهد و قناعت در کلام و سیره‌ی قرآنی معصومین (ع) (موسوی ۱۳۸۸)، همبستگی قناعت و آرامش روان از منظر امام علی (ع) در نهج‌البلاغه (کلاتتری و جنتی ۱۳۹۱)، و نقش قناعت در بهره‌مندی از زندگی (حسین‌زاده ۱۳۸۹) قرار دارند که به بیان جایگاه و ثمرات قناعت با تکیه بر برخی از روایات پرداخته‌اند.

بخش دوم منابعی هستند که به نحوی به شاخص‌سازی در معماری پرداخته‌اند یا برخی از مراحل آن را طی نموده‌اند و از جمله‌ی آن‌ها موارد ذیل است. شاخص‌های معماری و شهرسازی اسلامی (قربانی ۱۳۹۱)، بازنمود مفهوم قرآنی قسط در فضای شهری، نمونه موردی: محله درب امام اصفهان (قاسمی ۱۳۹۲)، و تدقیق مفهومی و تشریح راه‌کارها و شاخص‌های تحقق‌سنجی چهار اصل مسجدمحوری، محله‌محوری، درون‌گرایی و طبیعت‌گرایی در شهر ایرانی اسلامی (مشکینی و همکاران ۱۳۹۴).

در بخش سوم منابعی قرار دارند که به قناعت در معماری پرداخته‌اند. سریانی (۱۳۸۱) در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود با عنوان «قناعت و معماری» پس از جستجوی معانی قناعت در قرآن، احادیث و روایات به آثار قناعت در ابعاد اجتماعی (شامل حفظ شأن ساکنین، خانه‌ای در متن جامعه، بی‌تکلف و بی‌اعتنا به نیازهای کاذب)، اقتصادی (شامل سودمندی، دوام و ماندگاری، کم‌هزینگی)، علمی-فنی (شامل پایداری، بهره‌برداری از امکانات محیطی، مصرف بهینه‌ی انرژی) و هنری (سلیقه‌مندی، هویت و کم‌گویی)

عبارت است از ابزار عینی یا مفهومی (انتزاعی) که برای اندازه‌گیری و ارزیابی وضع موجود معماری بناها، شهر، محاسبه و مقایسه‌ی موقعیت‌ها و مکان‌های مختلف شهر و بناهای آن و نیز به عنوان محکی برای پیش‌بینی آینده‌ی شهر و محاسبه‌ی فاصله‌ی میان وضعیت موجود تا وضعیت مطلوب اسلامی به کار می‌رود. به کمک شاخص می‌توان حدود اسلامی بودن شهرهای کشورهای مسلمان را در دوران گذشته مشخص نمود و پیش‌بینی‌ها و مدل‌های متعالی را برای آینده در راستای نیل به شهر اسلامی فراهم نمود (قربانی ۱۳۹۱).

شاخص‌سازی یعنی تبدیل کردن مفاهیم به عدد؛ یعنی پیدا کردن مابه‌ازای یک متغیر در جهان واقعی و دنیای قابل مشاهده. به بیان دیگر به فرآیند تعیین نموده‌های عینی قابل بررسی تجربی و قابل اندازه‌گیری مفاهیم انتزاعی، شاخص‌سازی می‌گویند. در این فرآیند به ترکیب و ادغام معرف‌های گوناگون برای سنجش مفاهیم انتزاعی پرداخته می‌شود.

فرآیند شاخص‌سازی

تا کنون فرآیندهای مختلفی برای شاخص‌سازی مطرح شده است که به طور خلاصه شامل موارد ذیل هستند (جدول ۱).

جای می‌گیرند. گردآوری داده‌ها در بخش کیفی، به روش کتابخانه‌ای (گردآوری داده‌های اسنادی موجود) و میدانی (مصاحبه، پرسش‌نامه) و در بخش کمی، به روش میدانی (پرسش‌نامه) است. در تجزیه و تحلیل داده‌ها در بخش کیفی از روش معناشناسی و استدلال منطقی و در بخش کمی از روش دلفی که زیرشاخه‌ی تحقیق پیمایشی و از نوع تحقیق توصیفی (غیرآزمایشی) است و از تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) - که یکی از روش‌های معیارهای تصمیم‌گیری چندمعیاره است - استفاده می‌شود.

شاخص^۱ و شاخص‌سازی

شاخص، امری است که به وسیله‌ی آن بتوان کمیت، کیفیت و تغییرات یا ثبوت یک موضوع را تشخیص داد و اندازه‌گیری نمود (دفتر سنجش فرهنگی ۱۳۸۶). شاخص‌ها اعداد و ارقامی هستند که از مشاهدات اوضاع و وقایع استخراج می‌شوند و به عنوان مشخص‌کننده‌ی آن اوضاع یا وقایع در زمان معین یا برای مقایسه‌ی آن‌ها در زمان‌های مختلف به کار می‌روند؛ شاخص‌ها نشانگرهایی هستند که فرآیند جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل اطلاعات و نتیجه‌گیری را تسهیل و به طور کلی جهت فعالیت‌ها را مشخص و از حیث مفهوم، چهارچوب مناسبی را برای تدوین برنامه‌ها ارائه می‌کنند (پاپی‌نژاد و محبی ۱۳۸۹). شاخص، در حوزه‌ی معماری و شهرسازی اسلامی

جدول ۱. فرآیندهای مختلف شاخص‌سازی (مهوش و سعدوندی ۱۳۹۵)

فرآیند/ محقق	لازارسفلد	دواس	کیوی و کامپنهود	وانگ	میلر	محمدی
گام اول	تصویرسازی	تعریف مفاهیم	تعیین ابعاد	تثبیت مفهومی	خلق مفهوم	ساخت عوامل
گام دوم	تشخیص مفهومی	تهیه‌ی معرف‌های اولیه	ساختن معرف‌ها	ساختار تحلیلی	تصریح مفهوم	ساخت ملاک‌ها
گام سوم	انتخاب معرف	ارزیابی معرف‌ها	ساختن شاخص	شناسایی معرف‌ها	-	ساخت نشانگرها
گام چهارم	ساختن شاخص	-	-	ترکیب معرف‌ها	-	وزن‌دهی
منبع	(برایمان ^۲ ۱۹۸۸)	(دواس ^۳ ۲۰۰۲)	(کیوی و کامپنهود ^۴ ۱۳۹۲)	(وانگ ^۵ ۲۰۰۶)	(میلر ^۶ ۱۳۸۰)	(محمدی ۱۳۸۷)

در علوم معاصر نیز معناشناسی^{۱۰} و هرمنوتیک^{۱۱} به شناخت معنا می‌پردازند؛ اما معناشناسی مرزهای جدا از هرمنوتیک دارد و در آن مؤلف و مراد او و روش‌های فهم متن و معنی در گرو قصد گوینده مطرح است و مخاطب سعی می‌کند آن چه گوینده، قصد کرده صید کند و جمله، فی نفسه و بدون قصد و اراده‌ی گوینده‌ی آن تهی و فاقد معنا، غیر قابل صدق و کذب است و به متن به مثابه اثر^{۱۲} نگریسته می‌شود. در فضای هرمنوتیکی، لزومی ندارد معنی را در گرو قصد گوینده بدانیم. معنی نصیبی است که به مخاطب می‌رسد و مهم، فهم مخاطب است. پس به تعداد افراد پیام وجود دارد و به متن به مثابه متن^{۱۳} نگریسته می‌شود (مطیع و همکاران ۱۳۸۸).

بسیاری از صاحب‌نظران برداشت هرمنوتیک را از قرآن منتفی می‌دانند - که مجال پرداختن به علل آن نیست - در مقابل معناشناسی به عنوان روشی کارآمد در مطالعات قرآنی نقش مؤثری در روش‌مندی‌سازی مطالعات قرآنی داشته است و نخستین تلاش‌ها در این زمینه توسط ایزوتسو صورت گرفته است (لطفی ۱۳۹۳). وی با نگارش سه کتاب «خدا و انسان در قرآن» (ایزوتسو ۱۳۹۳)، «بررسی معناشناسی مفاهیم اخلاقی - دینی در قرآن» (ایزوتسو ۱۳۶۰) و «مفهوم ایمان در کلام اسلامی» (ایزوتسو ۱۳۸۹) تجربه‌ی خوبی در حوزه‌ی مطالعات قرآنی برای خود کسب کرده است و تاکنون پژوهش‌های بسیاری نیز در باب معناشناسی به استمداد از روش معناشناسی ایزوتسو نوشته شده‌اند.

در مجموع می‌توان گفت معناشناسی یکی از روش‌های نوین در مطالعات قرآنی است که به دنبال آن است تا با مطالعه‌ی علمی معنا، به استخراج معنای نهفته در متن و کشف لایه‌های معنایی آن بپردازد. به همین دلیل یک مفهوم کلیدی را به مؤلفه‌های معنایی خود تجزیه می‌کند و از سوی دیگر هر مفهوم کلیدی را با مفاهیم پیرامونی آن گرد می‌آورد تا تصویری کامل از آن ارائه نماید (حسینی و مطیع ۱۳۹۲). در این پژوهش برای شناخت معنای جامع مفهوم اخلاقی قناعت استفاده از روش معناشناسی ایزوتسو پیشنهاد می‌شود. بدین منظور ابتدا باید برای

فصل اشتراک روش‌های فوق چنین است: گام اول: ابتدا می‌بایست مفهوم مورد نظر تعریف شود (تعریف اسمی^۵) و تعاریف مورد نظر انتخاب شوند گام دوم: ابعاد^۶ آن معین گردد و مشخص شود شاخص‌سازی در کدام بعد آن صورت می‌پذیرد گام سوم: معرف‌ها^۷ مشخص شوند (تعریف عملیاتی^۸ صورت پذیرد) گام چهارم: گویه‌هایی^۹ که معرف‌ها را می‌سنجند تعیین شوند و وزن‌دهی ابعاد، معرف‌ها و گویه‌ها انجام گیرد.

کاربرد این روش در معماری مستلزم تغییراتی خواهد بود بدین ترتیب که باید معین نمود تعاریف مفاهیم اخلاقی چگونه باید صورت پذیرد، پس از تعریف اسمی و انتخاب تعاریف مورد نظر، می‌بایست ابعاد معماری معین گردد و سپس معیارهای معماری بر اساس آن معانی در ابعاد معماری مشخص شود (به بیان دیگر در این مرحله به فرآیند شاخص‌سازی یک گام افزوده می‌شود) و در ادامه‌ی فرآیند شاخص‌سازی، تعیین معرف‌ها، گویه‌ها و وزن‌دهی به آن‌ها انجام پذیرد. این فرآیند در ۵ گام ذیل معرفی می‌گردد.

گام اول: تعریف مفاهیم

اولین گام در فرآیند شاخص‌سازی تعریف اسمی مفاهیم است. طی تعریف اسمی، معنی یک واژه به وسیله‌ی صفات مشخصی به طور قراردادی تعیین می‌گردد. لذا این گونه تعاریف چیزی را درباره‌ی واقعیت بیان نمی‌کنند بنابراین نه درست هستند و نه غلط (رفیع‌پور ۱۳۹۲).

برای تعریف یک مفهوم باید ابتدا مجموعه‌ای از تعاریف مفهوم را تهیه کرد، سپس از میان تعاریف فوق با دلایل موجه معانی مورد نظر خود را انتخاب نمود. البته قابل ذکر است در عمل، فرآیند تعریف و تصریح مفاهیم تا تحلیل داده‌ها ادامه می‌یابد و در این فرآیند جاری بین تحلیل داده‌ها و تعریف مفاهیم، تعامل وجود دارد.

برای شناخت معنای یک واژه روش‌های گوناگونی وجود دارد. معنا اصولاً در علم زبان‌شناسی مطرح می‌شود. فارغ از مطالعات فلسفی و منطقی دست کم دو علم در علوم اسلامی به معنا می‌پردازند، علم تفسیر و علم اصول که عمده‌ترین مسائل آنها فهم و معنا است (پاکتچی ۱۳۸۷).

در تحقیقات نویسندگان در جستجوی سابقه‌ای برای وزن‌دهی به معانی مختلف یک مفهوم، تنها در نظام فکری فرهنگستان علوم اسلامی روشی مشاهده شد که از آن استفاده شده است. در این روش، معانی یک مفهوم را می‌توان در سه دسته جای داد: برخی معانی هستند که جنبه‌ی «اثری» دارند و نتیجه‌ی آن مفهوم مد نظر هستند، دسته‌ی دیگر ذات مفهوم را معنی می‌کنند و ساختار و درون مفهوم را می‌رسانند و به خود واژه می‌پردازند و «داخلی» هستند؛ دسته‌ی دیگر معانی هستند که مفهوم را به حیطه‌ی بیرون از خود واژه و به مفاهیم بالادست آن مرتبط می‌کنند و «بیرونی» هستند. ارزش‌گذاری این دسته معانی نیز با ترتیب ۱ و ۲ و ۴ صورت می‌گیرد. یعنی آن مفاهیم که بعد اثری واژه را می‌رسانند در کم‌ترین اهمیت، در رتبه‌ی بعد معانی ساختاری (ذاتی، درونی) قرار دارد و پرازش‌ترین این معانی آن‌هایی هستند که به بعد بیرونی (ارتباطی) می‌پردازند (پیروزمند ۱۳۹۰، ۱۱۹-۱۲۶). با بهره‌گیری از این روش، برای معانی اصلی که ذاتی و درونی‌اند ضریب ۲؛ و معانی هم‌نشین و متضاد که بعد اثری داشتند ضریب ۱ تعلق گرفت؛ اما معانی مختلفی که در درون هر دسته قرار می‌گرفتند؛ هم‌وزن در نظر گرفته شدند (مانند رضایت، اکتفا و صرفه‌جویی که در دسته‌ی معانی اصلی قرار گرفته‌اند) و بدین ترتیب وزن نهایی معانی مختلف قناعت مطابق جدول ۲ از حاصل ضرب وزن هر دسته در وزن هر معنی به دست آمد.

دستیابی به معنای اساسی، به ریشه‌یابی واژه پرداخته شود تا به معنای اولیه و معانی واژه در زمان‌های بعد رسید (معناشناسی در زمانی) و سپس برای یافتن معنای نسبی، میدان معناشناسی واژه (بافت، مترادف‌ها، متضادها، روابط هم‌نشینی) را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم (معناشناسی هم‌زمانی)^{۱۴}. لازم به ذکر است تغییراتی نیز در این روش در نظر گرفته شده است. بدین ترتیب که در یافتن میدان‌های معناشناسی واژه به جای معنای مستقیم جوهره‌ی آن‌ها مورد توجه قرار گرفته است (جدول ۲). به طور مثال هر کدام از معانی قناعت که در لغت‌نامه‌ها یافت می‌شوند؛ ارتباط جوهری عمیقی با قناعت دارند ولی کاملاً بر آن منطبق نیستند و جوهره‌ی آن معانی است که با قناعت مرتبط است. مثلاً قناعت در بسیاری از لغت‌نامه‌ها به رضایت تعریف شده است؛ ولی قناعت دقیقاً به معنای رضایت نیست؛ چرا که اگر بود باید در جستجوی معنای رضایت در لغت‌نامه‌ها با قناعت مواجه شد. لذا، در معنای واژه‌ی قناعت به جوهره‌ی مشترک قناعت با واژه‌های مترادف آن در لغت‌نامه‌ها پرداخته شود.

معانی کانونی (اصلی) شناسایی شده برای قناعت، شامل رضایت، اکتفا و صرفه‌جویی است. مفاهیم هم‌نشین آن عفت، عزت، غنا، اقتصاد و اسراف و مفاهیم متضاد آن طمع و حرص است (جدول ۲).

صحت و سقم معناشناسی صورت پذیرفته و اعتبار محتوایی آن به کمک مصاحبه و همچنین پرسش‌نامه به تأیید برخی از کارشناسان علم معناشناسی و علوم دینی که آشنایی با ادبیات عرب و فقه‌اللغه دارند رسیده است.

جدول ۲. معانی قناعت و وزن هر یک

میدان معناشناسی قناعت	معانی	جوهره	وزن هر معنی	وزن نهایی هر معنی
معانی کانونی (۰,۵)	رضایت	پذیرفتن داشته‌ها	۰,۳۳۳	۰,۱۶۶۵
	اکتفا	بسندگی کردن به کم	۰,۳۳۳	۰,۱۶۶۵
	صرفه‌جویی	بهترین استفاده از داشته‌ها	۰,۳۳۳	۰,۱۶۶۵
هم‌نشین (۰,۲۵)	عفت	پوشاندن خواسته‌ها	۰,۲	۰,۰۵
	عزت	بی‌نیازی	۰,۲	۰,۰۵
	غنا	خودکفایی	۰,۲	۰,۰۵

۰,۰۵	۰,۲	میانروی	اقتصاد	متضاد (۰,۲۵)
۰,۰۵	۰,۲	تناسب هزینه و فایده	اسراف	
۰,۱۲۵	۰,۵	محدود کردن امیال، تناسب خواسته‌ها با واقعیت	طمع	
۰,۱۲۵	۰,۵	محدود کردن امیال، تناسب تلاش‌ها با انواع خواسته‌ها	حرص	

گام دوم: تعیین ابعاد مفهوم

دومین گام در شاخص‌سازی، تعیین ابعاد مفهوم مورد نظر است. با توجه به اینکه این پژوهش به دنبال شاخص‌سازی قناعت در معماری است می‌بایست ابعاد معماری شناسایی و تعیین گردد. به عبارت دیگر، در شاخص‌سازی قناعت، پس از تبیین معنای آن در گام اول باید منظور پژوهشگر از معماری مشخص گردد و ابعاد آن معرفی گردد تا وقتی صحبت از معماری قناعت به میان می‌آید مشخص شود منظور رعایت از صفت قناعت، در چه وجه و بعدی از معماری است؟ آیا با قانع بودن طراح و سایر افراد مؤثر در بنای ساختمان، معماری قناعت حاصل می‌شود؟ آیا این صفات باید در فرآیند طراحی و ساخت اثر لحاظ گردند؟ آیا این ویژگی‌ها باید در مختصات کالبدی و فیزیکی اثر مشاهده شود؟ و یا اینکه معماری قناعت با رعایت ویژگی‌های خاص در هر سه بعد فوق به دست می‌آید؟ البته لازم به ذکر است که تعریف معماری، امری مفصل و دارای پیچیدگی‌های خاص خود است که از مجال این پژوهش خارج است و هدف اصلی معرفی ابعاد معماری به گونه‌ای کاربردی است که برای متجلی ساختن یک ارزش اخلاقی در معماری، باید دانست که آن ارزش در چه جوهی از معماری باید تأثیرگذار باشد. در مجموع می‌توان گفت هرگاه سخن از معماری به میان می‌آید سه بعد آن مدنظر قرار دارد: ۱. به معمار اشاره دارد به معنای

کسی که در بنای معماری نقش دارد که از آن به بعد «افراد مؤثر» نام برده می‌شود. این بعد خود شامل ریزابعاد معمار، کاربر و کارفرما است (در این دسته‌بندی، عوامل مختلف طراحی، اجرایی، نظارت و مانند آن در قالب معمار گنجانده شده است). ۲. به فعل و عمل معماری بر می‌گردد که بعد «فرآیند معماری» است و شامل ریزابعاد طراحی، ساخت و بهره‌برداری است. ۳. به محصول معماری بر می‌گردد که «اثر معماری» نامیده می‌شوند و شامل ریزابعاد فرم، عملکرد و معناست. ابعاد و ریزابعاد شناسایی شده به کمک مصاحبه و همچنین پرسش‌نامه (روش دلفی ۱۵) به تأیید تعدادی از کارشناسان معماری (۱۴ نفر) رسیده است. برای بررسی میزان توافق و هماهنگی پاسخ‌ها از ضریب هم‌هنگی کندال (در نرم افزار spss) استفاده شد و ضریب ۰,۷۶ حاصل شد که بیانگر اتفاق نظر قوی بین کارشناسان است. پس از اطمینان نسبت به ترتیب معیارها و زیر معیارها به وزن‌دهی ابعاد و ریزابعاد معماری با روش تحلیل فرآیند سلسله‌مراتبی (AHP) ۱۶ و با کمک نرم‌افزار EC اقدام گردید. نتایج حاصل از رتبه‌دهی ابعاد معماری و ریز ابعاد آن که از پاسخ کارشناسان معماری حاصل شده است به ترتیب ذیل است (جدول ۳).

جدول ۳. وزن‌دهی به ابعاد و ریز ابعاد معماری

ابعاد معماری	وزن	ریزابعاد	وزن ریزابعاد	وزن نهایی ریزابعاد
افراد مؤثر	۰,۷۱۳	معمار	۰,۶۵۳	۰,۴۶۵
		کارفرما	۰,۲۷۱	۰,۱۹۳
		کاربر	۰,۰۸۷	۰,۰۶۲
فرآیند معماری	۰,۰۸۴	طراحی	۰,۵۴۶	۰,۰۴۵
		ساخت	۰,۳۳۴	۰,۰۲۸
		بهره‌برداری	۰,۱۲۰	۰,۰۱۰

۰,۰۳۷	۰,۱۸۶	فرم	۰,۲۰۴	اثر معماری
۰,۰۵۳	۰,۲۶۴	عملکرد		
۰,۱۱۲	۰,۵۵۰	معنا		
۱	-	-	۱	مجموع

بسیار دشوار است و در صورت عدم دسترسی به ایشان امری محال است. لذا باید تأثیر آن صفات و ویژگی های آن مفهوم انتزاعی در افراد مؤثر را در اثر مشاهده نمود.

ب) معیارهای بعد فرآیند معماری: برخی از معیارها در بعد فرآیند معماری بستگی به اقلیم، زمان، مکان ساخت و سایر شرایط دارند لذا معرفها می بایست به صورت اصول مطرح شوند تا قابلیت کاربرد در شرایط مختلف را داشته باشند.

ج) تکرار: در مواردی احتمال استخراج یک معیار و اصل معماری از چندین معنای مفهوم مدنظر وجود دارد؛ که این امر نشان از اهمیت زیاد آن معیار در دستیابی به معماری مدنظر دارد و مانعی برای تکرار آن وجود ندارد. تکرار این معیارها منجر به تکرار گویه‌ها و در نتیجه وزن بیشتر گویه‌های مربوط می‌شود. برای پرهیز از سردرگمی می‌بایست به دسته‌بندی و مرتب کردن گویه‌ها پرداخت تا از تکرار آن‌ها در پرسش‌نامه پرهیز گردد و وزن آن گویه‌ها نیز تعیین گردد.

د) وزن‌دهی: در این مرحله نیز با توجه به نظر کارشناسان معماری (۱۴ نفر) به مقایسه‌ی دویه‌دویی معیارهای شناسایی شده در هر بعد پرداخته می‌شود تا ضریب اهمیت هر معیار به دست آید. این مقایسه‌ها که در مقیاس ۹ کمیتی ساعتی انجام پذیرفته است در جدول ۴ آمده است.

گام سوم: شناخت معیارهای معماری بر اساس مفهوم قناعت

پس از شناخت معانی قناعت و ابعاد معماری، باید به شناخت معیارهای معماری - که در هر بعد بر اساس مفهوم قناعت به دست می‌آید - پرداخت. این کار با استدلال منطقی و توسط افراد معمار قابل انجام است و باید نهایت دقت را برای دسترسی به نتیجه‌ی مطلوب به عمل آورد و نیز از نظر متخصصین معماری جهت استنباط این معیارها و نیز بررسی صحت و سقم معیارهای استخراج شده؛ بهره برد. البته قابل ذکر است با توجه به اینکه روش مورد استفاده، استقرایی است بدیهی است دستیابی به شاخص‌ها نسبی خواهد بود و سعی در این است تا حد امکان این امر محقق گردد و در صورتی که معیار دیگری نیز به معیارهای شناسایی شده اضافه گردد از اعتبار این پژوهش نمی‌کاهد بلکه بر آن افزوده و آن را تکمیل می‌نماید. معیارهای استخراج شده در معماری قناعت بر اساس معانی قناعت در ابعاد مختلف معماری در جدول ۴ آمده است.

از نکاتی که باید در این مرحله مدنظر قرار گیرد عبارت است از: الف) معیارهای بعد افراد مؤثر: در معیارهایی که به افراد مؤثر مرتبط است - از آنجا که مفاهیم اخلاقی عمدتاً صفاتی درونی هستند - شناسایی و تشخیص این صفات در صورت امکان دسترسی به افراد مؤثر از طریق آزمون‌های مرتبط، شدنی ولی

جدول ۴. معیارهای معماری قناعت و وزن آن‌ها

معیارهای معماری قناعت در ابعاد مختلف معماری و وزن آن‌ها			میدان معنانشناسی قناعت	
اثر معماری	فرآیند معماری	افراد مؤثر	رضایت	معانی کانونی
پاسخ‌گویی (۰,۵۴۳)، سازگاری (۰,۳۱۶)، انعطاف‌پذیری (۰,۱۴۱)	بومی‌گرایی (۰,۷۸۹) امکان انتخاب (۰,۲۰۲)	شناخت داشته‌های خود (۰,۷۳۲) شناخت داشته‌های محیط (۰,۲۶۸)	رضایت	
سادگی (۰,۶۸۵) کم‌هزینه‌گی (۰,۳۱۵)	ساده‌سازی (۱)	پرهیز از قیاس (۰,۷۲۹) توانمندی (۰,۲۷۱)	اکتفا	
استفاده‌ی چند منظوره (۰,۶۷۱)، قابلیت توسعه (۰,۱۵)، پاسخ‌گویی (۰,۱۷۹)	بومی‌گرایی (۰,۱۸۲) مدیریت منابع (۰,۸۱۸)	آگاهی (۰,۴۸) توانمندی (۰,۵۲)	صرفه‌جویی	

پوشیدگی (۰,۸۳۳) انعطاف پذیری (۰,۱۶۷)	خودداری از ایجاد مزاحمت (۱)	پرهیز از اعمال تمناهای شخصی (۱)	عفت	هم نشین
قابلیت خودگردانی (۱)	بومی گرایی (۰,۱۵۵) توجه به کرامت انسانی (۰,۸۴۵)	آزاداندیشی (۰,۳۷۹)، توانمندی (۰,۳۷۱)، آینده نگری (۰,۲۵)	عزت و غنا	
میانہ بودن (۱)	میانہ یابی (۱)	پرهیز از افراط و تفریط (۱)	اقتصاد	
تعادل (۱)	شناسایی راهکارهای کاهش هزینه (۱)	تخصص (۱)	اسراف	
قاعده مندی (۰,۸۲۵) تجدیدپذیری (۰,۱۷۵)	تعیین سلسله مراتب اهمیت (۰,۸۲۵) توجه به اتمام کار (۰,۱۷۵)	شناخت حدود اختیار (۰,۱۹۷)	طمع	متضاد
انطباق پذیری (۱)	شناخت شکل زندگی	پرهیز از تعرض و زیاده خواهی (۰,۸۰۳)		
قاعده مندی (۰,۸۲۵) تجدیدپذیری (۰,۱۷۵)	تعیین سلسله مراتب اهمیت (۰,۸۲۵) توجه به اتمام کار (۰,۱۷۵)	شناخت حدود اختیار (۰,۱۹۷) پرهیز از تعرض و زیاده خواهی (۰,۸۰۳)	حرص	
توازن (۱)	برنامه ریزی (۱)	پرهیز از تعصب (۱)		

گام چهارم: تعیین معرّفها

پس از تعیین معیارهای معماری در ابعاد مختلف آن بر اساس معانی استخراج شده از مفهوم اخلاقی قناعت می بایست معرفت‌های هریک از معیارها تعیین گردد. همانند مرحله‌ی قبل، انجام این مرحله نیز توسط معمار و با استدلال منطقی صورت می‌پذیرد؛ روش کار استقرایی است و امکان افزایش معرفت‌ها توسط سایر پژوهشگران وجود دارد و برای بررسی روایی معرفت‌ها از نظر متخصصان معماری به روش دلفی بهره گرفته می‌شود. و وزن دهی به معرفت‌ها به کمک روش AHP صورت می‌پذیرد. از مسائلی که در این مرحله مد نظر قرار می‌گیرد؛ می‌توان به این موارد اشاره نمود:

الف) دسته‌بندی معرفت‌ها: در فرآیند شاخص‌سازی گهگاه، معرفت‌هایی شناسایی می‌شوند که امکان سنجش آن‌ها در اثر وجود ندارد؛ اما از آنجا که کاربرد شاخص تنها اندازه‌گیری و ارزیابی نیست بلکه در مدیریت و برنامه‌ریزی نیز اهمیت فراوانی دارد؛ این دسته از معرفت‌ها از مجموعه‌ی معرفت‌ها حذف نمی‌گردند؛ بلکه دسته‌بندی می‌شوند. به طور مثال، اگر اعتماد مناسب کارفرما به معمار یکی از معرفت‌های معماری قانعانه باشد؛ از اثر معماری نمی‌توان به وجود یا عدم وجود این ویژگی

در افراد مؤثر پی برد؛ ولی این ویژگی همگام با طراحی و ساخت اثر تا حدودی قابل سنجش است. لذا، در مجموعه‌ی سؤالاتی قرار می‌گیرد که در برنامه‌ریزی برای دستیابی به معماری قانعانه مؤثرند. بدین ترتیب معرفت‌ها و بالتبع گویه‌ها به دو دسته قابل تقسیم هستند. یک دسته از سؤال‌ها برای ارزیابی و سنجش میزان کاربرد مفهوم اخلاقی در اثر کاربرد دارند و دسته‌ی دیگر به منظور برنامه‌ریزی برای دستیابی به آن نوع معماری و نیز پیش‌بینی آن مفید خواهند بود (این معرفت‌ها در جدول ۶ با علامت * مشخص شده‌اند).

ب) امکان سنجش معرفت: در برخی موارد دیگر نیز معرفت‌ها با توجه به فاصله‌ی زمانی از ساخت اثر و عدم وجود اطلاعات پروژه، قابل سنجش نیستند. به طور مثال اگر مدت زمان صرف شده برای ساخت پروژه‌ی معماری، یکی از معرفت‌های مدنظر در معماری قانعانه باشد؛ امکان پاسخ‌گویی به این سؤال در برخی موارد وجود ندارد؛ در چنین مواردی این سؤال‌ها حذف نمی‌شوند. چون شاخص، باید قابلیت استفاده در زمان‌های مختلف (یعنی هم برای بناهایی که در گذشته‌های دور ساخته شده‌اند و هم برای بناهای معاصر و نوساز) را داشته باشد؛ لذا به نظر می‌رسد از حذف سؤال‌ات

د) وزن‌دهی به معرف‌ها: وزن‌دهی به معرف‌ها نیز می‌تواند با روش تحلیل سلسله‌مراتبی انجام پذیرد ولی با توجه به محدودیت زمانی و تعداد زیاد معرف‌ها (قضاوت زوجی DM برای یک ماتریس $N \times N$ نیاز به $(1-N \times N)/2$ قضاوت خواهد بود)؛ تمامی معرف‌های هر یک از معیارها (با تساهل) با وزن یکسان در نظر گرفته می‌شود. بدین ترتیب که به طور مثال اگر برای معیاری ۵ معرف شناسایی شده است؛ وزن هر کدام از معرف‌ها ۰,۲ در نظر گرفته خواهد شد. در جدول ۵، معرف‌های معماری قانعانه حاصل از معنای رضایت در بعد معمار از افراد مؤثر به همراه وزن آن‌ها به عنوان نمونه معرفی گردیده است.

باید پرهیز کرد و در نهایت، در چنین مواردی به این سوالات پاسخ داده نخواهد شد و از اهمیت معرف شناسایی شده کاسته نمی‌شود.

ج) تکرار معرف‌ها: در مواردی احتمال استخراج یک معرف خاص از چندین معیار معماری وجود دارد که این امر نشان از اهمیت زیاد آن معرف در دستیابی به معماری مدنظر دارد و مانعی برای تکرار آن وجود ندارد. تکرار این معرف‌ها منجر به وزن بیشتر گویه‌های مربوط می‌شود. برای پرهیز از سردرگمی می‌بایست به دسته‌بندی و مرتب کردن گویه‌ها بر اساس تکرار آن‌ها در معیارهای مختلف معماری پرداخت تا از تکرار آن‌ها در پرسش‌نامه پرهیز گردد و وزن آن گویه نیز تعیین گردد.

جدول ۵. معرف‌های معماری قانعانه حاصل از معنای رضایت (پذیرش داشته‌ها)

وزن هر معرف	معرف‌ها	ابعاد	خرده ابعاد	ابعاد
۰,۲۵	دوری از سبک‌زدگی در اثر / دوری از مدگرایی در اثر / عدم تکرار و تشابه اثر با سایر بناها / تناسب اجزای اثر با شکل زندگی	پرهیز از تقلید (۰,۲)		
۰,۰۵۲	- تناسب هزینه‌ی انجام شده با کیفیت نهایی اثر / اتمام ساخت اثر در زمان پیش‌بینی شده / تناسب اجزای اثر با شکل زندگی / تطابق اثر با محدودیت‌های موجود / پذیرش الگوهای معماری غیر بومی به شرط مناسب‌سازی آن‌ها / امکان بازنگری در خواسته‌ها (تعدیل خواسته‌ها) / پذیرش بازنگری در فرآیند طرح و اجرا در صورت آگاهی از راه‌حل جایگزین بهتر و یا اشتباه بودن فعالیت انجام شده (در صورت امکان) / استفاده از نظرات متخصصین رشته‌های دیگر و اشخاص دارای صلاحیت حرفه‌ای حسب مورد	پرهیز از تعصب (۰,۲)	شناخت داشته‌های خود (۰,۷۳۲)	معمار (۰,۶۵۳) خودباوری (۱)
۰,۳۳۳	- عدم فخرفروشی / تناسب فضاها (از نظر نوع، تعداد و اندازه) با نیاز کاربران (بیش از حد نیاز نبودن) / تناسب اجزای اثر با شکل زندگی (پاسخ‌گویی اثر به نیازهای واقعی کاربر)	پرهیز از قیاس (۰,۲)		
۰,۲۵	- عدم تغییرات متوالی در طراحی و اجرا / تطابق اثر با طراحی انجام شده (با نقشه‌های مصوب مرجع صدور پروانه‌ی ساختمان) / اتمام ساخت اثر در زمان‌بندی پیش‌بینی شده / تناسب هزینه‌ی انجام شده با کیفیت نهایی اثر	ثبات قدم (۰,۲)		

۰,۰۴۷	- پاسخ گویی اثر به نیازهای جسمی - فیزیکی و روحی - روانی کاربران / اتمام ساخت اثر در زمان بندی پیش بینی شده / تناسب هزینه ای انجام شده با کیفیت نهایی اثر / صرف زمان مناسب برای طراحی / مطالعه ای امکان سنجی پروژه	مسئولیت پذیری (۰,۲)			
۰,۵	- شناخت محیط جغرافیایی، اقلیمی، مصالح، فناوری های ساخت، زمین، بافت و ... - شناخت محیط اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی	شناخت داشته های محیط (۰,۲۶۸)			

گام پنجم: تعیین گویه ها و وزن دهی به آن ها

ضریب اهمیت هر معنی به دست خواهد آمد. این ضرایب هر یک در مراحل قبلی با مقایسه ی دوبه دویی به روش تحلیل سلسله مراتبی به دست آمده اند. بدیهی است در صورتی که گویه ای در معرف ها، ابعاد و یا معانی مختلفی تکرار شود؛ وزن نهایی گویه از تجمیع وزن آن در هر کدام از معرف ها، ابعاد و معانی به دست خواهد آمد. به طور مثال وزن نهایی معرف «دوری از سبک زدگی در اثر» که از معرف های معماری قانعانه حاصل از معنای رضایت و عزت است بدین ترتیب به دست می آید.

آخرین مرحله از فرآیند شاخص سازی، تعیین گویه ها و نیز وزن دهی به آنهاست. بدین ترتیب که ابتدا برای هر کدام از معرف های تعیین شده می بایست گویه (پرسش) مناسب تنظیم گردد. با توجه به اینکه پاسخ قطعی در پاسخ به بسیاری از گویه ها در این گونه پژوهش ها وجود ندارد پاسخ های این گویه ها در مقیاس لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) تنظیم می گردد و به ترتیب از ۱ تا ۵ امتیاز داده می شود. وزن نهایی هر گویه از حاصل ضرب ضریب اهمیت معرف در ضریب اهمیت معیار معماری در ضریب اهمیت بعد معماری در

وزن نهایی گویه

$$\text{وزن معرف} * \text{وزن ریز ابعاد معماری (وزن افراد مؤثر} * \text{وزن معمار} + \text{کارفرما))} * \text{وزن معنا (وزن معانی اساسی} * \text{وزن رضایت)} = (۰,۷۳۲ * ۰,۲ * ۰,۲۵) * (۰,۶۵۳ * ۰,۹۲۴) * (۰,۵ * ۰,۱۶۶۵)$$

+

$$\text{وزن معرف} * \text{وزن ریز ابعاد معماری (وزن افراد مؤثر} * \text{وزن معمار} + \text{کارفرما))} * \text{وزن معنا (وزن معانی هم نشین} * \text{وزن عزت)} = (۰,۳۷۹ * ۰,۵ * ۰,۲۵) * (۰,۶۵۳ * ۰,۹۲۴) * (۰,۵ * ۰,۰۵)$$

$$= ۰,۰۰۵۵۸$$

داده اند و با پاسخ گویی به ۶۰ گویه ی ابتدایی می توان تا ۸۰ درصد به میزان قانعانه بودن اثر پی برد. البته در صورتی که محدودیت زمانی وجود نداشته باشد؛ می توان به تمامی سوالات پاسخ داد و در این صورت حداقل و حداکثر امتیاز کسب شده برای هر اثر معماری طبق سوالات جدول ذیل به ترتیب ۱ و ۵ خواهد بود.

پس از طی فرآیندهای ذکر شده برای شاخص سازی قناعت در معماری، ۲۱۶ گویه حاصل شد که ضریب اهمیت هر کدام معین شده است. محاسبات نشان می دهد با توجه به اینکه مجموع ضریب اهمیت ۲۱۶ سؤال معادل ۱ است مجموع ۲۰ گویه ی اول در جدول ذیل ۵۰ درصد ضریب اهمیت و ۴۰ گویه ی نخست ۷۰ درصد ضریب اهمیت را به خود اختصاص

جدول ۶. برخی از گویه‌های شناسایی شده برای سنجش معماری قانعانه به ترتیب اولویت

ردیف	گویه	ضریب اهمیت
۱	اجزای اثر مورد نظر تا چه میزان با شکل زندگی کاربران مطابقت دارد (اثر تا چه میزان پاسخ‌گوی نیازهای واقعی کاربران - مطابق نیازسنجی انجام شده - است)؟	۰,۰۸۱۷۹
۲	* افراد مؤثر تا چه میزان از محیط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شناخت دارند؟	۰,۰۶۶۹۲
۳	* در طراحی و ساخت اثر تا چه میزان احترام به طبیعت (بهره‌گیری خردمندانه، عادلانه و پایدار از منابع طبیعی و طبیعت) و پرهیز از تعرض به آن (مانند عدم تخریب محیط طبیعی و رعایت حریم عوامل طبیعی چون دریا، رودخانه و ...) مد نظر بوده است؟	۰,۰۴۰۸۲
۴	در اثر مورد نظر تا چه میزان بین فضاها (از نظر نوع، تعداد و اندازه) و نیازها تعادل وجود دارد؟ (فضاها از نظر کمی با نیاز کاربران متناسب هستند؛ بیش از نیاز نیستند)؟	۰,۰۴۰۲۴
۵	* معمار (گروه طراحی و اجرا) تا چه میزان از محیط کالبدی، جغرافیایی و اقلیمی (مانند تمهیدات اقلیمی، مصالح، فناوری‌های ساخت، سایت، بافت و ...) شناخت دارند؟	۰,۰۳۹۳۸
۶	معماری اثر تا چه حد به دنبال پرهیز از فراهم نمودن تفاخر اقتصادی مالکان است؟ (فخرفروشی به وسیله عواملی چون استفاده از مصالح برنددار و گران‌قیمت، افزایش ارتفاع بنا، تزئینات الحاقی و اتفاق می‌افتد)	۰,۰۳۳۶۲
۷	* گروه معماری تا چه میزان تحصیلات دانشگاهی و صلاحیت حرفه‌ای در زمینه‌ی کاری خود دارند؟	۰,۰۲۸۴۲
۸	* گروه معماری تا چه میزان در زمینه‌ی کاری خود تجربه دارند؟	۰,۰۲۸۴۲
۹	کارفرما(یان) تا چه اندازه در حیطه‌ی کاری خود (سرمایه‌گذاری، و...) دانش و تجربه دارند؟	۰,۰۲۲۷۷
۱۰	در اثر معماری مورد نظر تا چه میزان از از پیچیدگی در انتقال معنا پرهیز شده است؟ (آن قدر پیچیده نباشد که درک آن نیاز به کمک دیگران داشته باشد)	۰,۰۱۷۵۰
۱۱	در اثر مورد نظر تا چه میزان بین پاسخ‌گویی به نیازهای روحی - روانی با هزینه‌ی متحمل شده برای آن تناسب وجود دارد؟ (مانند تأمین آرامش، تأمین امنیت، نور، دید و منظر مناسب، رعایت حریم، افزایش شأن و منزلت ساکنین، ایجاد تصویر ذهنی مناسب در ساکنین و غنای حسی)	۰,۰۱۷۱۸
۱۲	* مدت زمان ساخت اثر مورد نظر تا چه میزان با برنامه‌ریزی انجام شده مطابقت دارد؟	۰,۰۱۵۰۸
۱۳	اثر مورد نظر تا چه میزان با شرایط جغرافیایی و اقلیمی (به منظور برخورداری از نور طبیعی و روشنایی مناسب، آفتاب و سایه، تهویه و سرمایش و گرمایش مناسب و نیز کاهش هزینه‌های ناشی از مصرف انرژی) مطابقت دارد؟ (با تمهیدات اقلیمی چون جهت قرارگیری و کشیدگی بنا، محل و اندازه‌ی بازشوها و سایه‌بان‌ها، نوع مصالح و ...)	۰,۰۱۵۰۷
۱۴	* در طراحی و ساخت اثر تا چه میزان استفاده از مصالح بومی در اولویت توجه بوده است؟	۰,۰۱۴۹۷
۱۵	* در طراحی و ساخت اثر تا چه میزان استفاده از دانش و فناوری بومی در اولویت توجه بوده است؟	۰,۰۱۴۸۹
۱۶	در اثر مورد نظر تا چه میزان بین هزینه‌ی انجام شده با کیفیت نهایی اثر تناسب وجود دارد؟	۰,۰۱۳۵۸
۱۷	اثر تا چه میزان با شکل و عوارض زمین (سایت) منطبق است؟	۰,۰۱۱۱۹
۱۸	* کارفرما(یان) تا چه میزان به واریسی توجیه‌پذیری اقتصادی (بررسی هزینه و فایده و میزان و زمان بازگشت سرمایه) و برآورد سرمایه و محاسبه‌ی تمام هزینه‌های ساخت اثر پروژه‌ی مدنظر پرداخته‌اند؟	۰,۰۱۱۱۴

۰,۰۱۰۹۱	اثر مورد نظر تا چه میزان در فرم، عملکرد و معنا خوانایی دارد (تصویر روشنی دارد و به راحتی فهمیده می‌شود)؟	۱۹
۰,۰۱۰۷۰	* معمار(ان) تا چه میزان از شرایط مالی و اقتصادی کارفرما مطلع‌اند؟	۲۰
۰,۰۱۰۲۰	در طراحی اثر مورد نظر تا چه میزان امکان دسترسی به نیروی کار ماهر برای ساخت مد نظر بوده است؟	۲۱
۰,۰۱۰۱۹	اثر مورد نظر تا چه میزان با محدودیت‌های موجود (از قبیل ضوابط شهرداری، مسکن و شهرسازی، مقررات ملی ساختمان، میزان سرمایه، شکل و عوارض زمین و ...) مطابقت دارد؟	۲۲
۰,۰۱۰۰۴	در اثر مورد نظر تا چه میزان امکان دسترسی به نیروی کار ماهر جهت تعمیر و نگهداری اثر مدنظر بوده است؟	۲۳
۰,۰۰۹۹۶	کاربران تا چه میزان به احترام و بهره‌برداری مناسب از طبیعت پرداخته‌اند؟	۲۴
۰,۰۰۹۸	* در طراحی اثر تا چه میزان کیفیات بستر مورد توجه بوده‌اند؟ (مانند ویژگی‌های بصری، تاریخی و...)	۲۵
۰,۰۰۹۸	* در فرآیند طراحی تا چه میزان از شیوه‌ی مشارکتی بهره‌برده شده است؟	۲۶
۰,۰۰۹۵۸	اثر مورد نظر تا چه میزان با محیط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی که در آن ساخته شده مطابقت دارد؟	۲۷
۰,۰۰۹۲۲	اثر مورد نظر تا چه میزان با سایر بناهای پیرامون (از لحاظ اندازه، مقیاس، ریتم، حجم، استفاده از مصالح و رنگ در نما و...) هماهنگی و انسجام دارد؟	۲۸
۰,۰۰۹۱۹	در اثر معماری مورد نظر تا چه میزان از پیچیدگی در روابط عملکردی پرهیز شده است؟ (آن قدر پیچیده نباشد که بهره‌برداری از آن بدون کمک دیگران به سختی میسر باشد)	۲۹
۰,۰۰۸۹۲	اثر مورد نظر تا چه میزان با نیازسنجی انجام شده برای طراحی و ساخت آن مطابقت دارد؟	۳۰
۰,۰۰۸۷۷	اثر مورد نظر تا چه میزان با نقشه‌های طراحی شده (مصوب مرجع صدور پروانه‌ی ساختمان) هماهنگی دارد؟	۳۱
۰,۰۰۸۴۲	اثر تا چه میزان توانسته است معانی و مفاهیم مختلف را به طور هم‌زمان در برگیرد؟	۳۲
۰,۰۰۸۲۵	در اثر مورد نظر تا چه میزان بین امکان تحقق عملکردهای مورد نیاز با هزینه‌ی انجام شده تناسب وجود دارد؟	۳۳
۰,۰۰۸۱۲	* معمار(ان) و کارفرما(یان) تا چه میزان از ضوابط و مقررات طراحی و ساخت (از قبیل ضوابط شهرداری، مقررات ملی ساختمان، ضوابط و مقررات مسکن و شهرسازی) شناخت دارند؟	۳۴
۰,۰۰۷۶۴	* در اثر مورد نظر تا چه میزان از تغییرات متوالی در طراحی و اجرا پرهیز شده است؟	۳۵
۰,۰۰۷۵۷	کاربران تا چه میزان با نحوه‌ی بهره‌برداری مناسب از اثر آشنایی دارند؟	۳۶
۰,۰۰۷۱۳	* گروه معماری تا چه میزان زمان مناسب برای طراحی صرف نموده‌اند؟	۳۷
۰,۰۰۷۰۷	در طراحی اثر تا چه میزان رعایت حریم بصری واحدهای مجاور - پرهیز از اشراف به فضاهای غیر عمومی - مد نظر قرار گرفته‌اند؟	۳۸
۰,۰۰۷۰۷	در طراحی اثر تا چه میزان از ممانعت تابش آفتاب و وزش باد روی واحد مجاور (با رعایت ارتفاع بنا و میزان پیش‌آمدگی در اشغال زمین) پرهیز شده است؟	۳۹
۰,۰۰۷۰۷	در طراحی اثر تا چه میزان از ایجاد مانع دید در واحد مجاور (با رعایت ارتفاع بنا و میزان پیش‌آمدگی در اشغال زمین) پرهیز شده است؟	۴۰
توضیحات: * موارد ستاره‌دار برای سنجش همگام با طراحی و مابقی برای سنجش پس از اجرا قابل استفاده‌اند.		

نتیجه‌گیری

برای اینکه بتوان مفاهیم اخلاقی را در معماری را به مفاهیم عینی و سنجش‌پذیر تبدیل نمود؛ می‌توان با اعمال تغییراتی از روش شاخص‌سازی که سابقه‌ی نسبتاً طولانی در تحقیقات پیمایشی دارد بهره برد. این مراحل عبارت‌اند از: ۱. تعریف اسمی مفهوم (با روش معناشناسی) و انتخاب تعاریف مورد نظر، ۲. تعیین ابعاد مورد نظر معماری، ۳. شناخت معیارهای معماری بر اساس مفهوم اسلامی مورد نظر، ۴. تعیین معرف‌ها، ۵. تعیین گویه‌ها و وزن‌دهی به مفاهیم، ابعاد، معیارها، معرف‌ها و گویه‌ها (با روش دلفی و AHP). کارایی این روش با انجام فرآیند در خصوص شاخص‌سازی قناعت مورد اثبات قرار گرفت و پرسش‌نامه‌ای با ۲۱۶ گویه حاصل شد که وزن تمامی گویه‌ها مشخص شده است و توسط آن می‌توان میزان قناعت بودن اثر را سنجید و یا برای دسترسی به آن برنامه‌ریزی نمود. البته یادآور می‌گردد با توجه به استقرایی بودن روش ارائه شده امکان دستیابی به تمام واقعیت میسر نیست و این مسأله به طور نسبی محقق خواهد شد و همچنین این روش برای سنجش سایر مفاهیم انتزاعی در معماری نیز قابلیت کاربرد دارد اما در این پژوهش با توجه به اهمیت ارزش‌های اخلاقی (و قناعت) در میان آموزه‌های اسلامی بدان‌ها پرداخته شده است.

نتایج شاخص‌سازی قناعت نشان داد در رسیدن به معماری قناعت، افراد مؤثر در میان ابعاد سه‌گانه‌ی معماری (افراد مؤثر، فرآیند معماری و اثر معماری) و معمار در میان افراد مؤثر (معمار، کاربر و کارفرما) بیشترین نقش را دارا هستند. تعیین ضریب اهمیت معانی مختلف قناعت، معیارهایی که از آن معانی حاصل شدند و در نهایت وزن نهایی گویه‌ها نشان از آن دارد که گویه‌های مرتبط با معرف‌های ذیل بیشترین سهم را در سنجش معماری قناعت دارند: تطابق اثر معماری با شکل زندگی کاربران؛ شناخت افراد مؤثر از محیط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی؛ احترام به طبیعت در فرآیند معماری؛ شناخت معمار از محیط کالبدی، جغرافیایی و اقلیمی؛ پرهیز از تفاخر اقتصادی در اثر؛ تحصیلات دانشگاهی، حرفه‌ای و تجربی معمار؛ دانش و تجربه‌ی کافی کارفرمایان در حیطه‌ی کاری خود؛ تطابق زمان ساخت با برنامه‌ریزی انجام شده و استفاده از مصالح، دانش و فناوری و نیروی بومی؛ خوانایی اثر در فرم، عملکرد و معنا؛ مد نظر قرار دادن دسترسی به نیروی کار ماهر برای ساخت، تعمیر و نگهداری؛ تطابق اثر با شکل و وارض زمین و توجه به کیفیات بستر؛ پرهیز از ایجاد مزاحمت برای همسایگان (عدم اشراف، ممانعت از تابش آفتاب و وزش باد و دید مناسب).

پی‌نوشت

۱. Index
۲. Bryman
۳. De Vaus
۴. Wong
۵. Nominal Definition
۶. Dimensions
۷. Indicators
۸. Operational Definition
۹. Items
۱۰. Semantics
۱۱. Hermeneutics
۱۲. Text as work
۱۳. Text as text

۱۴. معنای اساسی یا پایه آن است که واژه چه در آن متن خاص و چه در بیرون آن حاوی آن است (مانند معنای کتاب: نوشته و نامه) و معنای نسبی یک دلالت ضمنی است. به عبارتی اگر معنای اساسی وارد نظام خاصی شود؛ وضع ویژه‌ای در آن نظام پیدا می‌کند که معنای نسبی نامیده می‌شود (کتاب در نظام قرآنی ارتباط خاصی با الله، وحی، تنزیل و نبی و اهل کتاب چون یهودیان و مسیحیان پیدا می‌کند).

۱۵. زمانی که بخواهیم درباره‌ی اتفاق نظر یک جمع صاحب‌نظر درباره‌ی یک موضوع خاص به بررسی بپردازیم از روش دلفی استفاده می‌شود (سرمد و همکاران ۱۳۸۵). این تکنیک در سال ۱۹۶۳ توسط دالکی و هلمر معرفی شد (سو (Hsu) و ساندفورد (Sandford) ۲۰۰۷)؛ و از جمله فنون پیش-بینی و نظرسنجی یکپارچه‌ی متخصصین و روشی برای ساختاردهی به یک فرآیند ارتباطی گروهی است؛ به طوری که فرآیند، به گروهی از اشخاص به عنوان یک کل اجازه می‌دهد که در مسائل و مشکلات پیچیده دخالت کنند و تصمیم بگیرند (لینستون (Linstone) و توروف (Tuoff) ۱۹۷۵). در مورد تعداد افراد مورد نیاز برای تشکیل پانل، نظرات مختلفی وجود دارد دلکیو، ون در ون و گوستاوسن معتقدند در صورتی که افراد دارای پیش‌زمینه‌ای همگن‌اند بین ۱۰ تا ۱۵ نفر کافی است (دلبسک (Delbecq) و همکاران ۱۹۷۵).

۱۶. در شرایطی که معیارهای تصمیم‌گیری متضاد، انتخاب بین گزینه‌ها را مشکل می‌سازد - که معماری نیز با توجه به چندساختی بودن آن از این دسته است - می‌توان از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی استفاده کرد. این فرآیند مسائل پیچیده را از طریق تجزیه‌ی آن‌ها به عناصر جزئی که به صورت سلسله‌مراتبی به هم مرتبط بوده و ارتباط هدف اصلی مسئله با پایین‌ترین سطح سلسله‌مراتبی مشخص است به شکل ساده‌تری در می‌آورد. -توماس ال ساعتی (Thomas L. Saaty) برای نخستین بار این روش را به عنوان یکی از روش‌های ارزیابی چندمعیاری در سال ۱۹۸۰ پیشنهاد داد (زبردست ۱۳۸۰).

منابع

۱. ایزوتسو، توشیهیکو. ۱۳۶۰. ساختمان معنایی مفاهیم اخلاقی دینی در قرآن. ترجمه‌ی فریدون بدره‌ای. تهران: قلم.
۲. ایزوتسو، توشیهیکو. ۱۳۸۹. مفهوم ایمان در کلام اسلامی. ترجمه‌ی زهرا پورسینا. ویراستاری شده توسط مصطفی ملکیان. تهران: سروش.
۳. ایزوتسو، توشیهیکو. ۱۳۹۳. خدا و انسان در قرآن. ترجمه‌ی احمد آرام. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۴. پای‌نژاد، شهربانو، و سیده فاطمه محبی. ۱۳۸۹. شاخص‌های سنجش وضعیت زنان و خانواده. تهران: روابط عمومی شورای فرهنگی-اجتماعی زنان.
۵. پاکتچی، احمد. ۱۳۸۷. آشنایی با مکاتب معناشناسی معاصر. نامه‌ی پژوهش فرهنگی ۹ (۳): ۸۹-۱۱۹.
۶. پیروزمند، علیرضا. ۱۳۹۰. روش تولید تعاریف کاربردی. قم: دفتر فرهنگستان علوم اسلامی.
۷. حسین‌زاده، علی. ۱۳۸۹. نقش قناعت در بهره‌مندی از زندگی. معرفت اخلاقی (۴): ۱۱۵-۱۳۶.
۸. حسینی، اعظم‌السادات، و مهدی مطیع. ۱۳۹۲. پیشنهاد الگویی بر متناسب‌سازی روش‌های معناشناسی در مطالعات قرآنی. کاوشی در پژوهش‌های زبان‌شناختی قرآن کریم ۲ (۱): ۸۳-۱۰۸.
۹. دفتر سنجش فرهنگی. ۱۳۸۶. شاخص‌های فرهنگ عمومی، موضوع ماده‌ی ۱۰۵ قانون برنامه چهارم توسعه. دبیرخانه‌ی شورای فرهنگ عمومی.
۱۰. دیلمی، حسن بن محمد. ۱۳۷۶. إرشادالقلوب. ترجمه‌ی علی سلگی نهان‌دی. ساری: ناصر.
۱۱. رفیع‌پور، فرامرز. ۱۳۹۲. کندوکاوها و پنداشته‌ها، مقدمه‌ای بر روش‌های شناخت جامعه و تحقیقات اجتماعی. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۲. زبردست، اسفندیار. ۱۳۸۰. کاربرد فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. هنرهای زیبا (۱۰): ۲۱-۱۳.
۱۳. سرمد، زهره، عباس بازرگان، و الهه حجازی. ۱۳۸۵. روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگاه.
۱۴. سربانی، نسرین. ۱۳۸۱. قناعت و معماری، نظری بر آثار و اصول قناعت در معماری خانه. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه یزد.
۱۵. سعدوندی، مهدی. ۱۳۸۸. معماری قانعانه. رساله مقطع دکترای معماری، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۶. قاسمی، الهام. ۱۳۹۲. بازنمود مفهوم قرآنی قسط در فضای شهری، نمونه‌ی موردی: محله درب امام اصفهان. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر اصفهان.
۱۷. قربانی، رحیم. ۱۳۹۱. شاخص‌های معماری و شهرسازی اسلامی. خانه، مسجد، بازار، راه و آرامگاه. با همکاری کریم پورنجف، محمدتقی صمددخت، و ولی‌الله نیک‌فر. تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۱۸. کلانتری، ابراهیم، و لیلا جنتی. ۱۳۹۱. همبستگی قناعت و آرامش روان از منظر امام علی (ع) در نهج‌البلاغه. پژوهش‌نامه‌ی اخلاق ۵ (۱۷): ۲۷-۴۴.

۱۹. کیوی، ریمون، و لوک وان کامپنهود. ۱۳۹۲. روش تحقیق در علوم اجتماعی. ترجمه‌ی عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: توتیا.
۲۰. لطفی، سید مهدی. ۱۳۹۳. بررسی و نقد معناشناسی قرآنی ایزوتسو. پژوهش‌های زبان‌شناختی قرآن ۳ (۲): ۳۹-۵۲.
۲۱. محمدی، رضا. ۱۳۸۷. راهنمای عملی انجام ارزیابی درونی در نظام آموزش عالی ایران: تجارب ملی و بین‌المللی. تهران: سازمان سنجش آموزش کشور.
۲۲. مشکینی، ابوالفضل، مهدی حمزه‌زاد، و اکرم قاسمی. ۱۳۹۴. تدقیق مفهومی و تشریح راه‌کارها و شاخص‌های تحقق‌سنجی چهار اصل مسجدمحوری، محله‌محوری، درون‌گرایی و طبیعت‌گرایی در شهر ایرانی اسلامی. پژوهش‌های معماری اسلامی ۳ (۳): ۱۸-۳۵.
۲۳. مطیع، مهدی، احمد پاکتچی، و بهمن نامور مطلق. ۱۳۸۸. درآمدی بر استفاده از روش‌های معناشناسی در مطالعات قرآنی. پژوهش دینی (۱۸): ۱۰۵-۱۳۲.
۲۴. موسوی، سید عباس. ۱۳۸۸. فرهنگ زهد و قناعت در کلام و سیره‌ی قرآنی معصومین(ع). کوثر (۳۱): ۲۱-۳۰.
۲۵. مهوش، محمد، و مهدی سعدوندی. ۱۳۹۵. شاخص‌سازی و به‌کارگیری آن در تبیین مفاهیم اسلامی. پژوهش هنر ۶ (۱۱): ۵۹-۷۳.
۲۶. میراکبری، رقیه السادات. ۱۳۸۹. آثار تربیتی و روان‌شناختی قناعت. راه تربیت (۱۱): ۱۴۸-۱۳۵.
۲۷. میلر، دلبرت چارلز. ۱۳۸۰. راهنمای سنجش و تحقیقات اجتماعی. تهران: نی.
۲۸. نژادابراهیمی، احد، و امیرحسین فرشچیان. ۱۳۹۳. رابطه‌ی اخلاق و فناوری در معماری برای جامعه‌ی اسلامی. پژوهش‌های معماری اسلامی ۱ (۴): ۱۱۴-۱۳۱.
۲۹. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۷۹. رابطه‌ی معماری ایران با اصول توسعه‌ی پایدار. هنر (۴۴): ۷۸-۶۴.
۳۰. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۱. تأثیر معماری و شهر بر ارزش‌های فرهنگی. هنرهای زیبا (۱۱): ۷۵-۶۲.

References

- Bryman, Alan 1988. *Quantity and Quality in Social Research*. London, New York: Routledge (Contemporary Social Research Series, 18).
- Cultural Assessment Office. 2007. *Indicators of Public Culture, 105th Issue of the 4th Development Plan*. Tehran: Secretariat of the Public Culture Council.
- Davies, Nikolas, Erkki Jokiniemi, 2008. *Dictionary of Architecture and Building Construction*. Amsterdam, Boston, Heidelberg, London, New York, Oxford: Elsevier Architectural Press.
- Deilami, Hassan Ibn-e Muhammad. 1997. *Ershad al-Ghoolob*. Translated by Ali Selgi Nahavandi. Sari: Naser.
- Delbecq, Andre L., Andrew H Van de Ven, David H Gustafson. 1975. *Group Techniques for Program Planning: A Guide to Nominal Group and Delphi Processes*. Scott: Foresman Glenview, IL.
- De Vaus, D. A 2002. *Surveys in Social Research*. St. Leonards, N.S.W: Allen & Unwin.
- Ghasemi, Elham. 2013. *Realize the Quranic Concept of Justice in Urban Space*. Case Study: Darb-e Imam of Isfahan. Thesis of MA in Architecture, Art University of Isfahan.
- Ghorban, Rahim. 2012. *Indicators of Islamic Architecture and Urbanism. House, Mosque, Market, Road and Tomb*. By Corporation of Karim Poornajaf, Mohammad Taghi Samaddoht, and Valiollah Nikfar. Tehran: Printing and Publishing Center of Shahid Beheshti University.
- Grabar, Oleg. 1987. *The Formation of Islamic Art*. Yale University.
- Hoseini, Azam, and Mahdi Motia. 2013. The proposal Model to Proportionate Semantics Methods of Quran. *Linguistic Research in the Holy Quran 2* (1): 83- 108.
- Hosseinzade, Ali. 2011. The Role of Contentment in the Enjoyment of Life. *Marifat-i Akhlaqi* (4): 115-136.
- Hsu, Chia-Chien, Brian A Sandford. 2007. The Delphi Technique: Making Sense of Consensus. In *Practical Assessment, Research & Evaluation 12*(10): 1-8.
- Izutsu, Toshihiko. 1981. *Ethico-Religious Concepts in the Quran*. Translated by Fereidoon Badreyee. Tehran: Ghalam.
- Izutsu, Toshihiko. 2010. *Concept of Belief in Islamic Theology*. Translated by Zahra Poorsina. Edited by Mostafa Malekian. Tehran: Soroush.
- Izutsu, Toshihiko. 2014. *God and Man in the Quran*. Translated by Ahmad Aram. Tehran: Enteshar Corporation.
- Kalantari Ebrahim, Jannati Leila. 2012. The Correlation Between Contentment and Peace in Imam Ali's View in Nahj al-Balaghah. *Pazhuhesh Name-e Akhlagh* 5 (17): 27-44.
- Kiwi, Raymond, and Lukvan Compound. 2013. *Research Method in Social Sciences*. Translated by Abdolhossein Nikgozar. Tehran: Tootia.
- Linstone, Harold A. and Murray Turoff. 1975. *The Delphi Method. Techniques and Applications*. Reading, Mass: Addison-Wesley Pub. Co., Advanced Book Program.

19. Lotfi, Seyed Mehdi. 2014. Critic Review on Izutsu Quranic Semantics. *Linguistic Research in the Holy Quran* 3 (2): 39- 52.
20. M. Harris, Cyril .2006. *Dictionary of Architecture and Construction*. New York: McGraw-Hill.
21. Mahvash, Mohammad, and Madi Saedvandi. 2016. Indexing and Its Application in Explanation of Islamic Architecture. *Pazhuhesh-e Honar* 6 (11): 59-73.
22. Meshkini, Abolfazl, Mehdi Hamzehnejad, and Akram Ghasemi. 2015. Conceptual Refining and Solutions (Strategies) Description and Substantiation Indicators of Four Principles of Mosque based, Neighborhood based, Introversion and Naturalism in Iranian-Islamic City. *Researches in Islamic Architecture* 3 (3): 18- 35.
23. Miller, Dalbert Charles. 2001. *Social Survey and Guidance*. Tehran: Ney.
24. Mirakbari, Roghayye Sadat. 2009. Educational and Psychological Works of Contentment. *Rah-e Tarbiat* (11): 135- 148.
25. Mohammadi, Reza. 2009. *Practical Guide to Executing Internal Assessment in Higher Education System of Iran: National and International Experiences*. Tehran: National Organization of Educational Testing.
26. Moosavi, Seyed Abbas. 2009. The Culture of Wisdom and Contentment in Kalam and Quranic Stylistic of Innecents. *Kosar* (31): 21- 30.
27. Moti, Mehdi, Ahmad Pakatchi, and Bahman Namvar Motlagh. 2009. An Introduction to the Use of Semantic Approaches in Quran Studies. *Pazhuhesh-Dini (Religious Study)* (18): 105- 132.
28. Naghizade, Mohammad. 2000. Relationship between Iranian Architecture and Principles of Sustainable Development. *Honar* (44): 64-78.
29. Naghizade, Mohammad. 2002. The Impact of Architecture and City on Cultural Values. *Honar-ha-ye-Ziba* (11): 62- 75.
30. Nejadbrahimi, Ahad, and Amir Hossain Farshchian. 2013. The Relationship Between Ethics and Technology in Architecture for the Islamic Community. *Researches in Islamic Architecture* 1 (4): 114- 131.
31. Omer, Spahic. 2009. *Islamic Architecture: Its Philosophy, Spiritual Significance and Some Early Developments*. Kuala Lumpur: AS Noordeen.
32. Omer, Spahic. 2013. *Studies in the Islamic Built Environment*. Kuala Lumpur: Research Center, International Islamic University Malaysia.
33. Pakatchi, Ahmad. 2008. Acquaintance with Current Semantic Ideologies. *Culture-Communication Studies* 9 (3): 89-119.
34. Palmer, Alison lee. 2008. *Historical Dictionary of Architecture*. Historical Dictionaries of Literature and Arts (29). Maryland: Scarecrow Press.
35. Payeenezhad, Shahrbanoo, and Seyed Fateme Mohebi. 2010. *Indicators for Assessing the Status of Women and Family*. Tehran: Public Relations of the Social-Cultural Council of Women.
36. Piroozmand, Alireza. 2011. *The Method of Generating Functional Definitions*. Ghom: Islamic Sciences Academy Office.
37. Rafipoor, Faramarz. 2013. *Explorers and Thoughts, Introduction to Community Recognition and Social Researches*. Tehran: Enteshar Corporation.
38. Sarmad, Zohre, Abbas Bazargan, and Elahe Hejazi. 2006. *Research Methods in Behavioral Sciences*. Tehran: Agah.
39. Saryani, Nasrin. 2002. *Contemplation and Architecture, A Concept on the Concepts and Principles of Succession in Home Architecture*. Thesis of MA in Architecture, Yazd University.
40. Saedvandi, Mahdi. 2009. *Courageous Architecture*. Thesis of PhD in Architecture, Shahid Beheshti University.
41. Wong, Cecilia. 2006. *Indicators for Urban and Regional Planning*. The Interplay of Policy and Methods. London and New York: Routledge (The RTPPI library Series).
42. Zebardast, Esfandiar. 2002. Application of Analytic Hierarchy Process in Urban and Regional Planning. *Honar-ha-ye-Ziba* (10): 13-21.

Respect for nature in the process of architecture; Understanding the architect from the physical, geographical and climatic environment; Avoiding economic disaster in architecture are the most important items in realizing a contentmental architecture.

Keywords: Architecture, Indexing, contentment, Semantics, AHP.

Indexing of Contentment in Architecture

Mohammad Mahvash*

P.H.D Candidate of Islamic Architecture, Art University of Isfahan

Mahdi Saedvandi **

Assistant Professor, Faculty of Urban Planning and Architecture, Art University of Isfahan

Received: 20/09/2017

Accepted: 07/11/2018

Abstract

Ethical teachings are an important part of the teachings of the religion of Islam and Ethical concepts are among the abstract concepts which are defined differently by different people and then Everyone, in their own way, manifest those in architecture and we'll get different votes. The ongoing research addresses the issue of how a value accepted in Islam (contentment) can be assessed in architecture in order to evaluate its status, predict its future, and to achieve its planning.

In response to this question, indexing is proposed that has a long history in social science. This method involves the following steps: first nominal definition of concept (by semantics) be done and definitions to be elected and then architectural dimensions should be determined. In the next step Islamic criteria based on Islamic concept should be recognized. Then Indicators are determined and finally the items sets and concepts, dimensions, criteria, indicators and items are weighted by Delphi Technique and Analytic Hierarchy process (AHP).

Proof of the efficiency of this method has been done by performing a process of indexing on contentment and so we got a questionnaire with 216 items. By answering it is possible to understand the extent to which the concept of contentment is manifested in the desired architecture and what should be considered in order to achieve a contentmental architecture. Of course, given the method's deductibility, it is evident that access to the objective is relative and there is no claim to the comprehensiveness of the method.

The method used in this research is a combination of qualitative and quantitative methods. Data collection in the qualitative part is based on the library method (collecting available documentary data) and field (interview, questionnaire) and in the small part, it is a field survey (questionnaire). In the analysis of data in the qualitative section, the method of semantics and rational reasoning and in the quantitative part of the Delphi method and hierarchical analysis have been used.

Results of indexing of contentment showed that among the dimensions of architecture, effective individuals are important and among the effective individual, architecture have the greatest importance. Adaptation of the architecture to the shape of the lives of users; Understanding the effective individual from the cultural, social and economic environment;

* mohammadmaahvash@yahoo.com

** saedvandi@yahoo.com

Managing Director: vice chancellor for
research-Iran University of Science and Technology

Editor-in-chief: Mohsen Faizi

Administrative Director:

Fatemeh Mehdizadeh seraje

Administrative assistant:

AmirHosein Yousefi - Zahra Kashanidoust

Persian literary Editor: Sara Motevalli

English literary Editor: MohammadReza Attaee

Editorial Board Members:

Seyyed Gholam Reza Eslami: Associate Professor,
Tehran University

Hasan Bolkhari: Associate Professor, Tehran University

Mostafa Behzadfar: Professor,

Iran University of Science and Technology

Mohammad Reza Pourjafar: Professor,

Tarbiat Modares University

Mahdi Hamzeh Nejad: Assistant Professor,

Iran University of Science and Technology

Esmail Shieh: Professor, Iran University

of Science and Technology

Manoochehr Tabibian: Professor, Tehran University

Mohsen Faizi: Professor, Iran University

of Science and Technology

Hamid Majedi: Associate Professor, Science and

Research Branch, Islamic Azad University

Asghar Mohammad Moradi: Professor, Iran University

of Science and Technology

Gholam Hossein Memariyan: Professor, Iran University

of Science and Technology

Fatemeh Mehdizadeh: Professor, Iran University

of Science and Technology

Mohammad Naghizade: Assistant Professor, Science and

Research Branch, Islamic Azad University

Ali Yaran: Professor, Iran Ministry of Science,

Research and Technology

Design assistant: AmirHosein Yousefi

Reviewers for Volume6, Number20:

Ali Asadpour: Assistant Professor, Shiraz Art University

MohammadReza Attaee: Assistant Professor, Azad University

Parisa Hashempur: Assistant Professor, Tabriz Islamic Art

Mohamad Bagher Kabirsaber: Assistant Professor, Tehran
University

Reza Kheirodin: Associate Professor, Iran University of Science
and Technology

Shariar Nasekhian: Assistant Professor, Isfahan Art University

Ahad Nezhad Ebrahimi: Assistant Professor, Tabriz Islamic Art
University

Abdolhamid Noqrekar: Associate Professor, Iran University of
Science and Technology

Saeed Norozian: Assistant Professor, Shahid Beheshti University

Maryam Roosta: Assistant Professor, Shiraz University

Samaneh Taghdir: Assistant Professor, Iran University of
Science and Technology

Jafar Taheri: Assistant Professor, Ferdosi University

Saeid Ali Tajer: Assistant Professor, Boali University

- **Manifestation of Mundus Imaginalis in Urban Design, from Imagination to Reality
Case Study: Qibla plaza, Mashhad**
Seyed Abdolhadi Daneshpour / Zahra Ghafari azar / Fatemeh Dorosti

- **Assessment Of Islamic Housing Design Concepts, With The Aim Of Recreating In
Modern Housing**
Reza Hosseinpour / Azita Belali Oskoyi / MohamadAli Keynejad

- **Effective Factors of Place Making in the Islamic Iranian City, Case Study: Nasir
al-Mulk Mosque and Shiraz Atigh Jame' Mosque**
Ali Reza Sadeghi / Mehdi Khakzand / Omid Bagherzadeh

- **Comparative Study of Child and Environment Intercommunication from Islamic
and Western Perspective**
Morteza Mirgholami / Minoos Gharehbaglou / Parya Parsa

- **A Critique on the Urban and Architectural Processes Regarding Mehr Housing
Program, in Comparison to the Endemic Architecture and Urban Planning
Measures and Values: The Case Study of Khameer Seaport**
MohamadSaleh Shokouhi Bidhendi / Ali Sobhani / Sepehr Zhand

- **Typology of Buttresses in Iranian Architecture**
Narges Karimi / Reza Abouei / Dariush Heydar

- **Indexing of Contentment in Architecture**
Mohammad Mahvash / Mahdi Saedvandi